

Ministerie van Defensie
T.a.v. de heer mr. drs. C.A. van der Maat
Postbus 20701
2500 ES Den Haag

Kopie: Demissionair minister Infrastructuur en Waterstaat, coördinerend minister
Waddengebied, de heer M.G.J. Harbers

Leeuwarden, 15 mei 2024

Uw kenmerk: NRD – Programma Ruimte voor Defensie
Ons kenmerk: 20240515-1

Betreft: Bespiegeling van het OBW op de NRD – Programma Ruimte voor Defensie

Geachte heer van der Maat,

Allereerst wil ik u bedanken voor de inbreng en aanwezigheid van uw medewerker, de heer De Jonge, in het Omgevingsberaad Waddengebied (OBW) op 11 april jongstleden. Zijn presentatie, deskundige toelichting en de bespreking die daarop volgde, heeft geleid tot onderstaande bespiegeling die ik graag namens de leden van het OBW met u wil delen met een verzoek om een reactie van uw kant.

Alvorens dat te doen, wil ik benoemen dat het jammer is dat uw ministerie niet tijdig de weg naar het OBW gevonden heeft. Wij begrijpen dat de Waddengovernance waartoe het Rijk besloten heeft, nog niet op elk departement verankerd is. U ontvangt dit schrijven van het OBW daardoor niet voor de door u gestelde deadline voor zienswijzen op het NRD. Wij spraken elkaar 18 april jl. hier reeds over. Bij deze gelegenheid heb ik deze brief aangekondigd en heeft u aangegeven deze bespiegeling in ontvangst te zullen nemen en te willen betrekken bij het vervolg. Hiermee is de omissie naar mijn mening op een nette manier hersteld.

Agenda voor het Waddengebied 2050 als basis

Uitgangspunt bij de advisering door het OBW is de Agenda die overheden en belangenorganisaties in het Waddengebied ondertekend hebben. Het eigenaarschap van de Agenda voor het Waddengebied 2050 wordt door al deze partijen gedragen, op basis van zelfbinding: de partijen laten de doelen doorwerken in hun eigen visies en plannen. Deze agenda is voor de aangesloten partijen – waaronder het Rijk - daarmee de basis om samen te werken aan een veilig, vitaal en veerkrachtig Waddengebied in 2050. Uw ministerie is betrokken geweest bij de totstandkoming van de Agenda. Deze Agenda is zodoende ook de basis voor de bespiegeling van het OBW op uw NRD en het vervolg.

Waddengovernance

Binnen deze Waddengovernance agenderen en bespreken we beleidsvoornemens voor het Waddengebied. Het OBW is een formeel onderdeel van de Waddengovernance en het beleidsproces. In het Omgevingsberaad zijn de havens, recreatie en toerisme, de visserijorganisaties, de landbouworganisaties, de natuurorganisaties en de wetenschap vertegenwoordigd. Het OBW is het adviesorgaan, waarin de leden meedenken en werken aan de doelstellingen van de Agenda. Het OBW formuleert waar nodig adviezen (gevraagd en ongevraagd) richting de leden van het BOW, de overheden.

Inhoudelijke bespiegeling

De heer E.J de Jonge heeft ons 11 april in zijn presentatie verder meegenomen in de achtergronden en inhoud van de gepubliceerde NRD. Hieruit blijkt dat Defensie ook in het Waddengebied de ambitie heeft om de oefenmogelijkheden te vergroten. Daarbij zien wij de volgende nieuwe plannen die in beeld zijn:

- Nieuwe grootschalige munitieopslag (Snel Inzetbare Capaciteit). Locatieoptie: Het Lauwersmeer;
- Nieuw terrein voor oefenen en trainen met explosieven. Locatieoptie: Regio Marnehuizen;
- Nieuw oefendorp (oefenen in verstedelijkt gebied). Locatieoptie: de Marnewaard
- Nieuwe amfibisch oefengebied. Locatieopties: Marnehuizen en de Vliehors
- Uitbreiding gegarandeerde havencapaciteit. Locatieoptie: de Eemshaven
- Vergroting accommodatie jachtvliegtuigcapaciteit. Locatieoptie: vliegbasis Leeuwarden
- Inzet oefenen met onbemande maritieme helikopters. Locatieoptie: De Kooi met te realiseren vliegcorridors
- Intensivering inzet bestaande helikopterlandingsplaatsen. Locatieopties: Vliehors en Marnewaard
- Uitbreiding schietoefeningen met Apaches en MQ-9 op de Vliehors Range, gemeente Vlieland
- Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden.
- Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen, gemeente Het Hogeland
- Uitbreiden oefenmogelijkheden Breezanddijk Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

Enkele van de door genoemde ambities kunnen volgens de NRD ook buiten het Waddengebied worden gesitueerd. Echter voor het merendeel van de uitbreidingsbehoefte lijkt dat niet het geval en lijken deze zich te beperken tot het Waddengebied zelf. Realisatie zal daarmee naar verwachting een aanzienlijke impact op het gebied betekenen, waaronder extra ruimtebeslag, en een toename van geluid en overige verstoringen. Niet alleen op de beoogde locaties, maar ook wat betreft de externe werking van de activiteiten zoals oefeningen en transport.

Uitgangspunten voor Defensie in de Agenda voor het Waddengebied 2050

Zoals hierboven beschreven, is het uitgangspunt bij de advisering door het OBW de Agenda voor het Waddengebied 2050. In deze agenda worden in hoofdstuk 4.8 ook de activiteiten van Defensie beschreven, evenals de ambitie en 6 strategieën richting 2050.

De basis voor onze bespiegeling vindt u in deze passages: *"Naast verduurzaming van de activiteiten van Defensie in het Waddengebied, is de ambitie om de impact van de activiteiten van Defensie op de natuur in het Waddengebied verder te verminderen, ook bij een eventuele toename van Defensie-activiteiten."* En *"Militair gebruik in de Waddenzee alleen laten toenemen als de totale belasting van natuur en milieu in de Waddenzee daardoor niet toeneemt"*. Ik verwijs u voor de integrale tekst naar de bijlage.

Met deze tekst wordt een toename van militaire activiteiten (oefeningen/oefenlocaties) in het Waddengebied niet uitgesloten, maar daar zal een afname van andere activiteiten tegenover moeten staan. De NRD geeft niet aan hoe hieraan kan worden voldaan. De vraag is of dit realistisch is: wij zien eerder een toenemende cumulatie van activiteiten, ook van andere sectoren in het gebied.

Beleidskader Natuur Waddenzee (BNW) en N2000

Het gaat niet goed met de natuur in het Waddengebied. Daarom wordt in 2024 en 2025 met het ministerie van LNV als initiatiefrekkende, gewerkt aan het BNW, onderdeel van het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026. Dit beleidskader richt zich op het behalen van de hoofddoelstelling voor de Waddenzee: de duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap. Uitgangspunt bij het BNW voor het maken van beleidskeuzes is dat gebruik en activiteiten zijn toegestaan voor zover zij verenigbaar zijn met deze hoofddoelstelling voor de Waddenzee.

Dat het met de Waddennatuur niet goed gaat, geldt niet alleen voor specifieke soorten en habitats die zijn aangewezen in het kader van de Vogel- en Habitatrichtlijn (zie o.a. VHR-rapportage 2019), maar ook voor andere belangrijke natuurwaarden die de Waddenzee tot een uniek ecologisch systeem maken. Ook in de evaluatie van het Natura 2000 Beheerplan Waddenzee is onlangs geconcludeerd dat in de afgelopen beheerperiode de gestelde natuurdoelen (instandhoudingsdoelen) niet zijn gehaald. Dit geldt overigens ook voor het Natura 2000 Beheerplan Noordzeekustzone. In de evaluaties worden versturende activiteiten, waaronder die van Defensie, als belangrijke oorzaak genoemd. Een toename van militaire activiteiten in het Waddengebied lijkt zo haaks te staan op het realiseren van de Europees en internationaal verplichte beschermingsdoelen, zoals vastgelegd in diverse richtlijnen en verdragen.

Recreatie, economie en leefbaarheid

Naast een verdergaande verstoring van de natuur, voorzien wij ook negatieve gevolgen voor de bewoners en de recreanten in het gebied. Recreatie is een van de belangrijke economische dragers van het gebied. Een toename van oefenmogelijkheden zal ook zeker impact hebben voor de bezoekers en daarmee de sector. De leefbaarheid in het gebied staat als gevolg van meerdere ruimteopgaven nu reeds onder druk. Dit geldt ook voor de zeehavens, de landbouw- en visserijsectoren. Het OBW vreest bovendien dat een benodigde compensatie van een toename van defensie-activiteiten, een afname van voor het gebied relevante sociaal-economische activiteiten met zich mee zal brengen.

UNESCO

Het OBW hecht veel waarde aan de UNESCO-status van de Waddenzee en vraagt herhaaldelijk aandacht voor het beschermen van de uitzonderlijke universele waarde van het Werelderfgoed. Dit vraagt dat overheden zich inspannen voor behoud en versterking van deze waarde. De Agenda is hiervoor de leidraad, aldus minister Van der Wal in haar brief aan de Tweede Kamer op 7 februari 2024. Ook voor het behoud van deze status vormt de cumulatieve druk van activiteiten een grote bedreiging. Het Rijk start daarom een plan-m.e.r. gericht op cumulatieve druk. Het OBW vraagt zich af of nieuwe oefenmogelijkheden in het NRD niet een impact zullen hebben die de draagkracht van het UNESCO werelderfgoed gebied te boven gaan en zo dus ook niet passen binnen het afgesproken beleidsuitgangspunt. Het lijkt ons nodig dat de voorgenomen activiteiten meegenomen worden in de plan-m.e.r.

Concluderende bespiegeling en advies

Ook de leden van het OBW zien het nationale en internationale belang van het Programma Ruimte voor Defensie. Wij vragen u, maar ook het kabinet in de uiteindelijke brede belangenafweging, de inhoud van de Agenda voor het Waddengebied 2025 zo veel als mogelijk in dat licht te respecteren. Binnen de Agenda ziet het OBW niet of nauwelijks ruimte voor uitbreiden van de activiteiten, zeker niet in het geval de belasting door andere activiteiten niet afneemt. Wij willen u dan ook vragen het Waddengebied te ontzien en nadrukkelijk te blijven kijken naar mogelijkheden elders, in Nederland dan wel internationaal.

In lijn met hoofdstuk 4.8 van de Agenda vragen wij u om uw blijvende inzet, om bij al uw huidige en toekomstige activiteiten de kansen te benutten om de druk op natuur en de overlast voor mensen te verminderen en te compenseren. Daarnaast, om de kansen voor verdere verduurzaming, natuurherstel- en ontwikkeling en civiel medegebruik te benutten en te vergroten, bijvoorbeeld met het 'stoplichtprincipe' voor bootverkeer. En, om bij het gebruik van oefenterreinen en schietranges en schietgebieden, verstoring te voorkomen evenals aandacht voor het niet leggen van tijdelijke laagvliegroutes over de Waddenzee bij internationale oefeningen. Dit vraagt regionaal en lokaal maatwerk. Daarom hechten wij zeer aan actieve betrokkenheid bij de in het NRD opgenomen fases van regionale en lokale planvorming. Indien in de nationale beleidsvisie NPRD wordt gekozen voor wijziging van activiteiten, zullen wij in die fases concreter ingaan op compensatie, regulering en communicatie.

Tot slot

Wij verwachten niet dat u uw reactie op deze bespiegeling tijdig zal kunnen verwerken in de Nota van Antwoord (NvA) in reactie op de ingediende zienswijzen. Wij stellen een separate reactie zeer op prijs. Wij adviseren u om intensief interactie op te zoeken met de stakeholders in uw verdere traject, ten behoeve van begrip, goodwill en maatwerk. Indien de NvA voor het OBW aanleiding is om een nadere reactie te geven, zullen wij dit in een aanvullende brief doen. Wij nodigen u ten eerste uit om bij het vervolg actief gebruik te maken van de Waddengovernance en de plek van het OBW daarin.

Wij zullen minister Harbers, als coördinerend minister van de Waddengovernance, een afschrift van deze brief doen toekomen. Omdat een besluit over het Programma Ruimte voor Defensie een brede kabinetsaangelegenheid is, zal ik namens het OBW ook tijdens het BOW van 1 juli aandacht vragen voor dit Programma Ruimte voor Defensie.

Met vriendelijke groet,

Namens drs. A.A.M. Brok, Voorzitter Omgevingsberaad Waddengebied

Mevrouw T. Bok
Directeur-secretaris Omgevingsberaad Waddengebied

Bijlage: Hoofdstuk 4.8 Overige Thema's: Defensie

In het Waddengebied vinden verschillende militaire activiteiten plaats. Den Helder is de thuisbasis van de marine, een onderdeel van Defensie dat voor het eerst in decennia weer groeit. Op Texel vormen De Hors en Horsduinen samen met de Joost Dourleinkazerne een amfibisch oefenterrein voor de Koninklijke Marine en het Korps Mariniers. Op de Vliehors op Vlieland voeren NAVO-vliegtuigen schietoefeningen uit. Ook de Marnewaard met de Willem Lodewijk van Nassaukazerne is een belangrijk oefenterrein, met een veiligheidszone boven de Waddenzee. In fort Erfprins in Den Helder is de schietopleiding van de Koninklijke Marine gevestigd. Vanaf de zeekering wordt geschoten in de richting van de zandplaat Noorderhaaks/Razende Bol. Vanaf Breezanddijk, halverwege de Afsluitdijk, worden schietproeven gehouden over het IJsselmeer.

De afgelopen decennia zijn de militaire activiteiten in het Waddengebied verminderd. Hierdoor is de druk op de Waddennatuur op verschillende plaatsen afgenomen. Ook op andere manieren neemt de druk door militaire activiteiten af, bijvoorbeeld door de verlichting van militaire terreinen te verduurzamen. Voor de meeste militaire vliegbewegingen geldt inmiddels een minimale vlieghoogte van 450 meter (1500 ft).

Naast verduurzaming van de activiteiten van Defensie in het Waddengebied, is de ambitie om de impact van de activiteiten van Defensie op de natuur in het Waddengebied verder te verminderen, ook bij een eventuele toename van Defensie activiteiten.

Strategieën

1. Defensieactiviteiten in en nabij het Waddengebied toetsen aan de Natura 2000-doelen van het gebied en opnemen in de betreffende Natura 2000-beheerplannen of vergunningen in het kader van de Natuurbeschermingswet.
2. Militair gebruik in de Waddenzee alleen laten toenemen als de totale belasting van natuur en milieu in de Waddenzee daardoor niet toeneemt.
3. Schietrange de Vliehors zoveel mogelijk benaderen vanaf de Noordzee, om de Waddenzee te ontzien, ook bij oefeningen waarbij doelen worden beschoten met boordwapenmunitie.
4. Bij veranderingen in militaire activiteiten de kansen benutten om de druk op de natuur en de overlast voor mensen te verminderen, bijvoorbeeld door de terreinverlichting op de verschillende militaire terreinen rond de Waddenzee te verduurzamen.
5. Bij de inrichting en het beheer van de militaire terreinen in het Waddengebied de kansen benutten voor verdere verduurzaming, natuurherstel en -ontwikkeling of civiel medegebruik. Specifiek voor Den Helder wordt gekeken hoe de opgaven vanuit de Marine, de 64 civiele haven en de Waddenzee met elkaar kunnen worden verbonden om te komen tot gezamenlijke oplossingen.
6. Verstoring van (avi)fauna, vegetatie, bodemstructuur en de waterhuishouding zoveel mogelijk voorkomen bij het gebruik van oefenterreinen en schietranges en schietgebieden; tijdelijke laagvliegroutes bij internationale oefeningen niet over de Waddenzee leggen.